

Prawne formy zabezpieczania wierzytelności

mec. Tomasz Michalski

część 1

Znaczenie i istota zabezpieczenia wierzytelności

Tematem niniejszej oraz kolejnych publikacji będzie przegląd i próba krótkiej charakterystyki podstawowych instytucji prawnych służących zabezpieczeniu wierzytelności. Na potrzeby artykułu, z uwagi na specyfikę obrotu gospodarczego i dominację zabezpieczeń odnoszących się do świadczeń pieniężnych, zawężono pojęcie wierzytelności wyłącznie do wierzytelności pieniężnych. Wierzytelność pieniężna z reguły powstaje jako ekwiwalent świadczenia rzeczowego w wykonywaniu przez strony umów wzajemnych, przykładowo takich jak umowa dostawy, sprzedaży, o wykonanie dzieła, robót budowlanych, najmu itp. Zatem w pewnym uproszczeniu można przyjąć, że wierzytelnością pieniężną jest określona kwota pieniędzy, która ma zostać zapłacona uprawnionemu podmiotowi (wierzycielowi) przez podmiot zobowiązany (dłużnika) w ściśle określonym terminie.

Istotą wszystkich form zabezpieczenia roszczeń (wierzytelności) jest doprowadzenie do wzmocnienia prawnej pozycji wierzyciela, na którego rzecz dane świadczenie ma zostać spełnione. Wzmocnienie pozycji wierzyciela może generalnie polegać na tym, że:

- dłużnik dokona z wierzycielem dodatkowych czynności prawnych, których celem jest przyspieszenie i skrócenie sądowej i egzekucyjnej drogi przymusowego dochodzenia spełnienia świadczenia,
- dłużnik zaoferuje wierzycielowi określony składnik swojego majątku, który ma stanowić swoistą gwarancję prawidłowego wykonania przez niego świadczenia, a w sytuacji gdyby do tego nie doszło to wierzyciel ma prawo zaspokoić swoje roszczenia z tego majątku,
- dłużnik w łączący go z wierzycielem stosunek prawny zaangażuje osobę trzecią, która osobiście całym swoim majątkiem lub jego określonym składnikiem zagwarantuje należyte wykonanie świadczenia przez dłużnika.

W praktyce gospodarczej często spotyka się występujące wspólnie różne formy zabezpieczenia wierzytelności, gdyż

wierzyciele słusznie zakładają, że dla nich najkorzystniej będzie mieć zabezpieczenie i wynikające z niego roszczenie do kilku osób i do kilku składników majątkowych. Sytuacje takie mają miejsce zwłaszcza wtedy, gdy znacznej wartości świadczenie pieniężne (wierzytelność) ma być spełniona przez dłużnika w odroczonym terminie, a on sam nie dysponuje wystarczającymi zabezpieczeniami. Dążenie do uzyskania kilku rodzajów zabezpieczeń uzasadnia także to, że część z nich prowadzi tylko do skrócenia i przyspieszenia sądowej i egzekucyjnej drogi dochodzenia roszczenia (wierzytelności), ale nie chroni przed niewypłacalnością dłużnika.

Klasyfikacja prawnych form zabezpieczenia wierzytelności

W nauce prawa wytworzył się zasadniczy podział zabezpieczeń na zabezpieczenia osobiste i zabezpieczenia rzeczowe. Istotą zabezpieczeń osobistych jest to, że udzielane są przez samego dłużnika lub wskazaną przez niego osobę trzecią bez określania konkretnych składników majątkowych, które mają być ich przedmiotem. W tych sytuacjach dłużnik lub zabezpieczająca jego dług osoba trzecia ponoszą odpowiedzialność całym swoim majątkiem. W sytuacji gdy tego rodzaju zabezpieczenia udziela dłużnik, który przecież i tak z zasady ponosi odpowiedzialność całym swoim majątkiem, istotą takiego zabezpieczenia jest maksymalne uproszczenie i skrócenie sądowej drogi dochodzenia zabezpieczonego roszczenia. Możliwym jest skorzystanie z takich instrumentów prawnych, które pozwolą na stosunkowo szybkie przeprowadzenie postępowania sądowego i uzyskanie wyroku (tytułu egzekucyjnego) lub wręcz pozwolą na ominięcie całego etapu rozpoznawczego postępowania sądowego. Bowiem w takiej konstrukcji rola sądu może się ograniczyć wyłącznie do nadania dokumentowi, którym dysponuje wierzyciel klauzuli wykonalności, która umożliwia wszczęcie postępowania egzekucyjnego.

Do prawnych form osobistego zabezpieczenia wierzytelności ustanawianych przez dłużnika zalicza się:

- a) weksel własny wystawiony przez dłużnika,
- b) notarialne poddanie się egzekucji przez dłużnika.

Obok wskazanych powyżej zabezpieczeń, ustanawianych przez dłużnika występują jeszcze następujące zabezpieczenia typu osobistego, które pochodzą od osoby trzeciej:

- a) poręczenie cywilne,
- b) poręczenie wekslowe,
- c) gwarancja bankowa,

Natomiast istotą zabezpieczeń o charakterze rzeczowym jest uzyskanie przez wierzyciela prawa do zaspokojenia się z określonego składnika majątku dłużnika lub osoby trzeciej na wypadek, gdyby dłużnik nie wykonał lub nienależycie wykonał swoje zobowiązanie.

Do typowych zabezpieczeń o charakterze rzeczowym, niezależnie od tego czy ustanawiane są przez dłużnika czy przez osobę trzecią można zaliczyć:

- a) zastaw cywilny,
- b) zastaw rejestrowy,
- c) hipotekę,
- d) przewłaszczenie na zabezpieczenie

Poniżej zostaną przedstawione poszczególne formy wskazanych instytucji prawnych, ze szczególnym uwzględnieniem roli, którą w swoim założeniu mają odgrywać, i wymagań formalnych dla ich skutecznego ustanowienia.

Weksel własny

Weksel jest papierem wartościowym stwierdzającym abstrakcyjne zobowiązanie do zapłaty określonej sumy pieniężnej. Problematyka weksli jest kompleksowo uregulowana w ustawie z dnia 28 kwietnia 1936 roku Prawo wekslowe. Z praktycznego punktu widzenia istotnym jest, że weksel jest papierem wartościowym o bardzo wysokim formalizmie prawnym co do zasad jego wypełnienia. **Jego istota polega na tym, że wystawca weksla zobowiązuje się do bezwarunkowej zapłaty określonej w wekslu kwoty (suma wekslowa) na rzecz wierzyciela. W obrocie często spotyka się jako zabezpieczenie weksel, w którym w momencie wystawiania nie wskazano sumy wekslowej, który nazywany jest wekslem in blanco.** Jest to instrument służący zabezpieczeniu wierzytelności przyszłych, których wysokości strony nie znają w chwili ustanawiania tego typu zabezpieczenia. Wierzyciel posiadający weksel in blanco, gdy wystąpią przesłanki do jego wykorzystania, uprawniony jest do jego wypełnienia o daną kwotę i żądania jej zapłaty. Dochodzenie roszczeń z weksla następuje na drodze sądowej w oparciu o wniosione przez wierzyciela powództwo o zapłatę. Jednak postępowanie sądowe może toczyć się w trybie szczególnym – kończąc się wydaniem nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym. Jest to tryb znacznie szybszy od zwykłego postępowania, a co bardzo istotne wydany przez sąd nakaz zapłaty w postępowaniu nakazowym stanowi tzw. tytuł zabezpieczający, który jest podstawą do prowadzenia przez komornika sądowego postępowania zabezpieczającego, w którym to postępowaniu wierzyciel może skutecznie domagać się zajęcia wskazanych komornikowi składników majątku dłużnika. Problematyka związana z wekslami jest na tyle szeroka, że znacząco wykracza poza ramy niniejszego opracowania, niemniej z praktycznego punktu widzenia koniecznym jest wskazanie, że wekslem jest każdy dokument zawierający określone elementy w swojej treści. Uwaga ta ma o tyle doniosłe znaczenie, że od kilku lat zniknęły z obrotu blankiety

wekslowe, które były drukowane celem automatycznego poboru opłaty skarbowej przy ich zakupie. Obecnie najczęściej to strony same sporządzają formularz weksla, który jest wypełniany i podpisywany przez wystawcę, albo tylko podpisywany i przekazywany wierzycielowi jako weksel in blanco. **Zgodnie z prawem wekslowym, aby dany dokument mógł zostać uznany za weksel powinien zawierać następujące elementy:**

- nazwę weksel w samym tekście dokumentu,
- przyrzeczenie bezwarunkowej zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej,
- nazwisko osoby (firmę osoby prawnej) na rzecz której ma nastąpić zapłata,
- oznaczenie daty i miejsca wystawienia weksla,
- własnoręczny podpis wystawcy weksla.

Obok wyżej wymienionych elementów należy jeszcze zwrócić uwagę na termin i miejsce płatności weksla. Nie są to elementy bezwzględnie konieczne, których brak skutkuje nieważnością weksla, bowiem w przypadku nieoznaczenia terminu płatności weksel uważa się za płatny za okazaniem, natomiast brak miejsca płatności powoduje przyjęcie miejsca wystawienia weksla własnego za miejsce płatności.

W praktyce obrotu wraz z wekslem własnym in blanco często występuje deklaracja wekslowa. Wystawienie weksla własnego in blanco znajduje bowiem zwykle swoje uzasadnienie gospodarcze w jakimś innym stosunku prawnym istniejącym, lub mającym powstać pomiędzy stronami w przyszłości (np. pożyczka, sprzedaż z odroczonym terminem zapłaty, najem itp.) Deklaracja wekslowa nawiązując do stosunku podstawowego pomiędzy stronami, określa zasady i warunki w jakich weksel może zostać wypełniony. Z formalnego punktu widzenia deklaracja nie jest elementem koniecznym, o ile weksel in blanco zostanie należycie wypełniony – zgodnie z wymaganiami formalnymi – będzie wekslem ważnym pomimo nawet braku deklaracji wekslowej. Z punktu widzenia interesów wierzyciela deklaracja wekslowa jest pewnym ograniczeniem jego praw wynikających z abstrakcyjnego charakteru weksla. Dla dłużnika jest natomiast źródłem potencjalnych zarzutów wobec wierzyciela dochodzącego swej wierzytelności z wykorzystaniem weksla. Dlatego też uprawniony z weksla, któremu towarzyszy deklaracja wekslowa powinien zawsze dokładnie zapoznać się z jej treścią tak, aby uzupełnienie weksla nie naruszyło wskazanych w niej przesłanek.

Podsumowując należy podkreślić, że weksel jako zabezpieczenie wierzytelności pieniężnej jest instrumentem, który pozwoli na szybsze i mniej kosztowne sądowe dochodzenie roszczenia od dłużnika, natomiast nie uchroni wierzyciela przed skutkami jego niewypłacalności.

Akt notarialny o poddaniu się egzekucji

Poddanie się przez dłużnika egzekucji w oparciu o sporządzony przez notariusza na życzenie dłużnika akt notarialny jest kolejną formą zabezpieczenia wierzytelności o charakterze osobistym. Instytucja ta jest uregulowana w art. 777 § 1 pkt 4) i pkt 5) kodeksu postępowania cywilnego, zgodnie z którym omawiany akt notarialny, w którym dłużnik poddał się egzekucji ma znaczenie prawne równorzędne z prawomocnym wyrokiem sądowym. Ustawodawca postanowił nadać tego typu

aktowi notarialnemu rangę tzw. tytułu egzekucyjnego, który dla wszczęcia i prowadzenia egzekucji przez komornika sądowego wymaga tylko nadania mu przez sąd klauzuli wykonalności. **Istotą aktu notarialnego o poddaniu się egzekucji jest to, że uprawniony wierzyciel dysponujący takim zabezpieczeniem, dochodząc spełnienia świadczenia, unika prowadzenia postępowania sądowego.** Odpada zatem potrzeba wnoszenia do sądu pozwu, ponoszenia opłat sądowych, uczestnictwa w rozprawach i prowadzenia postępowania dowodowego. W obrazowym uproszczeniu można przyjąć, że ten środek zabezpieczenia przenosi proces dochodzenia roszczenia od razu na etap uzyskiwania klauzuli wykonalności, pomijając całe sądowe postępowanie rozpoznawcze. Z uwagi na fakt, że przy ustanawianiu tego środka zabezpieczenia uczestniczy notariusz, to niecelowym wydaje się omawianie wszystkich aspektów formalnych związanych z jego sporządzaniem. Ważnym jest wskazanie na różnicę pomiędzy notarialnym poddaniem się egzekucji z pkt 4) a poddaniem się egzekucji z pkt 5) powołanego powyżej artykułu. Zgodnie z art. 777 § 1 pkt 4) kwota, którą zobowiązuje się zapłacić dłużnik musi być wyraźnie wskazana w treści aktu poprzez podanie konkretnej sumy oraz terminu jej zapłaty. W tym przypadku jedyną przesłanką dla prowadzenia egzekucji jest nadejście określonego w akcie notarialnym terminu i brak dobrowolnego spełnienia świadczenia przez dłużnika. Dlatego też ten rodzaj notarialnego poddania się egzekucji jako instrument zabezpieczania wierzytelności doznaje pewnych ograniczeń, bowiem z góry musi być znana i ustalona kwota długu oraz termin jej zapłaty – przykładowo będzie to miało miejsce przy umowie pożyczki lub sprzedaży określonej rzeczy z odroczonym terminem płatności.

Natomiast zgodnie z art. 777 § 1 pkt 5) w treści aktu notarialnego wystarczającym jest wskazanie maksymalnej wysokości długu wraz z warunkami, które upoważniają wierzyciela do prowadzenia przeciwko dłużnikowi egzekucji, oraz termin, w którym wierzyciel może wystąpić z wnioskiem do sądu o nadanie aktowi klauzuli wykonalności. Zatem ten rodzaj zabezpieczenia można

zastosować dla wierzytelności o niedookreślonej jeszcze wysokości, w tym odsetek w zmiennej stopie procentowej.

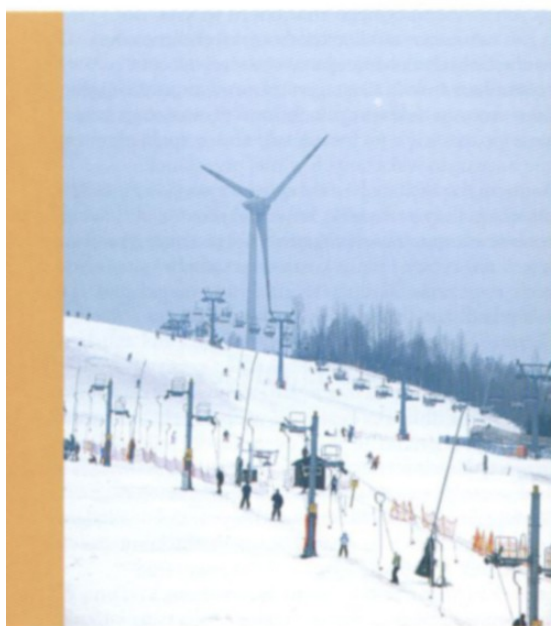
Poddanie się egzekucji w akcie notarialnym może stanowić samodzielną, odrębną czynność prawną lub może być dodatkową klauzulą jakiegokolwiek innej czynności prawnej sporządzanej w formie aktu notarialnego. W przypadku, gdy notarialne poddanie się egzekucji stanowi odrębny akt, ważnym dla wierzyciela jest zadbanie o to, ażeby w treści aktu wyraźnie stwierdzono, że do uzyskiwania wypisów aktu uprawniony jest również wierzyciel.

Podsumowując należy podkreślić, że notarialne poddanie się egzekucji przez dłużnika jest efektywnym i szybkim w realizacji instrumentem zabezpieczenia wierzytelności, pozwala bowiem uniknąć prowadzenia postępowania sądowego, niemniej jednak tak samo jak zabezpieczenie weksłowe wystawione przez dłużnika nie chroni wierzyciela przed ewentualnością braku wypłacalności dłużnika.

W kolejnych częściach artykułu zostaną omówione pozostałe formy zabezpieczania wierzytelności, tj. zabezpieczenia typu osobistego ustanowione przez osobę trzecią oraz zabezpieczenia typu rzeczowego.

Bibliografia

- *System Prawa Cywilnego* – Tom 8 *Prawo zobowiązań* – część szczegółowa pod redakcją J. Panowicz-Lipskiej; Wydawnictwo C.H. Beck; Warszawa 2004 r.,
- *Komentarz do prawa weksłowego i czekowego*; A. Szpunar; Wydawnictwo prawnicze; Warszawa 1996 r.,
- *Prawo weksłowe i czekowe*; M. Czarnecki, L. Babińska; Wydawnictwo C.H. Beck Warszawa 2003 r.,
- *Zabezpieczanie wierzytelności w obrocie gospodarczym*; M. Danilewicz, M. Jaworski, M. Stanis; ODDK Sp. z o.o.; Gdańsk 2006 r.

I Konkurs dla czytelników – czy znasz te miejsca?

W najbliższych numerach Inicjatyw Gospodarczych przedstawiać będziemy Państwu zdjęcia z miejsc, w których dzięki inicjatywie i pomysłowości ludzi zrealizowane zostały ciekawe projekty.

Dzisiaj pierwsze pytanie:

Gdzie znajduje się ośrodek narciarski pokazany na zdjęciu?

Odpowiedzi prosimy przysyłać na adres redakcji lub drogą elektroniczną. Pośród prawidłowych odpowiedzi rozlosujemy upominek.